

Hèctor Bofill

L'edat dels homes

edicions

62

HÈCTOR BOFILL

L'edat dels homes

Edicions 62

Barcelona

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).
Tots els drets reservats.

Primera edició: maig del 2015

© Hèctor López Bofill, 2015
© de les fotos: arxiu familiar de l'autor
© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Pedro i Pons, 9-11, 08034 Barcelona
info@grup62.com
grup62.com

Fotocomposició: Víctor Igual
Imprès a: Limpergraf

DIPÒSIT LEGAL: B. 7.768-2015
ISBN: 978-84-297-7443-6

Aquest llibre, que parla de l'edat dels homes, comença amb una dona.

Els problemes de dependència de la Josefa Collado Campoy, la Pepa, s'havien agreujat en els darrers mesos i jo, nét i un dels pocs familiars que li quedaven, vaig rebre una citació de l'assistenta social del barri de Sants per parlar de les condicions de vida de l'àvia.

L'assistenta, una noia morena, corpulenta, d'aspecte força agradable, anava apuntant amb meticulositat i una lletra impecable les dades que li semblaven rellevants: el context familiar —la Pepa era vídua i la seva filla, la meva mare, havia mort feia vint anys—, les relacions que mantenia, les persones que la visitaven, els problemes de salut que arrossegava, com s'ho feia per comprar, per netejar la casa, per cuinar, com era el pis de la carretera de Sants, si hi havia barreres arquitectòniques per accedir a l'habitatge —en efecte, n'hi havia: unes te-

mibles escales, tres replans que calia pujar sense ascensor—, de quins recursos econòmics disposava, si comptava amb alguna mena de patrimoni—no, el pis era llogat amb una renda de feia seixanta anys—, quantes pensions cobrava, de quin import i de quina procedència... I aleshores, en tractar d'aquest capítol, em vaig començar a embolicar perquè, a més de la viduitat, la Pepa percebia una altra pensió derivada del passat militar del seu marit, el meu avi, una renda a la qual la iaia al·ludia com «la dels mutilats» —ell havia estat ferit en combat— per bé que jo no coneixia exactament qui n'era el prestador.

Sense adonar-me'n em vaig trobar relatant a l'assistentia algunes de les vicissituds que havia sentit explicar sobre en Lluís, l'home de la Pepa, un dels homes d'aquesta història, un dels homes de l'edat dels homes.

2

—Quan va esclatar la Guerra Civil —vaig començar— l'avi va lluitar amb el bàndol republicà fins que el van fer presoner i el van internar en un camp de concentració.

Això sol ja em va obligar a fer una pausa i a respirar fondo, perquè ja em semblava prou imponent

participar en una guerra i patir un captiveri, però vaig continuar furgant en el record, i l'anell de ferro que lligava els petits gestos del meu avi amb els grans esdeveniments del segle xx es va fer encara més robust:

—Després sembla que les autoritats franquistes van oferir-li un pacte perquè pogués abandonar el penal —vaig continuar davant l'assistenta, la qual, malgrat el to vibrant que vaig provar de conferir a les meves paraules, no semblava gaire interessada en aquells avatars, ja que no tenien gaire rellevància per a la concessió a l'àvia dels ajuts a la dependència—. El deixarien marxar si s'allistava al contingent de tropes que Franco havia enviat per ajudar Hitler a la Segona Guerra Mundial, la División Azul.

En efecte, l'estiu de 1941, en iniciar l'exèrcit alemany la invasió de la Unió Soviètica, van destinar en Lluís, natural de Vilafranca del Penedès (tot i que s'havia criat al carrer de les Carretes de Barcelona) al front de l'est.

Quan em vaig reunir amb l'assistenta social encara no tenia una informació gaire precisa sobre la participació de l'avi en el gran conflicte europeu. Sabia segur que havia arribat a Smolensk; també tenia força clar que, en canvi, havia esquivat el setge de Stalingrad. Recordo que, quan jo era petit, alguna vegada havia esmentat algun detall del xoc a la riba del Volga i de la contraofensiva russa, però ben aviat vaig esbrinar que l'avi parlava per refe-

rències, perquè a Stalingrad no hi havien destacat unitats de voluntaris espanyols i perquè, a més, de Stalingrad l'avi no hauria tornat. Tanmateix, a Rússia va estar a punt de deixar-hi la pell: va perdre un ronyó en una escaramussa. Amb la ferida es va acabar la guerra però el periple no havia estat gens malament en termes narratius: del bàndol republicà a la presó franquista i d'allà a lluitar braç a braç amb la Wehrmacht contra els resistents soviètics. Una odissea que demostrava la capacitat humana d'exposar la vida sense que les ideologies comptin per a res. Aquesta seria una característica en el gros de les tropes que van matar-se en l'edat dels extrems, com la va anomenar l'historiador Eric Hobsbawm. Les elits s'havien polaritzat i provocaven conflictes devastadors, però el poble baix, sense que això sigui una manera d'excusar els que van servir causes tiràniques, feia el que podia.

3

—L'avi, després de ser ferit a Rússia, el van repatriar; va conèixer la meva àvia i s'hi va casar —vaig dir davant de la bella mirada de l'assistenta social, que m'instava a no desviar-me més de l'objecte de l'entrevista. Aleshores, compellit per la pretensió

que si satisfesia la demanda de la noia potser desvetllaria en ella alguna suggeridora complicitat més enllà de la feina, vaig deixar estar el rerefons bèl·lic, poc atractiu en l'era femenina que ens embolcalla, i vaig dedicar-me a precisar el tema de la pensió:— Mai no he tingut clar si la pagaven des d'aquí o si la pagava Alemanya, però sospito que si hagués estat aquest el cas, hauria cobrat més. Em sembla que, quan el marit de la Josefa va morir, algú de la família (potser el meu pare) va provar de demostrar que la malaltia que l'havia matat tenia alguna relació amb la ferida de guerra, però diria que no se'n van sortir.

La noia es va limitar a resseguir un quadrat que havia dibuixat a la llibreta al voltant de les paraules «pensió de mutilats». La seva poca empatia (i potser creixent impaciència, perquè l'entrevista s'estava allargant massa i tal vegada havia d'atendre alguna altra sol·licitud) contrastava amb el calfred que m'havia causat evocar la memòria de l'avi. També m'havia impressionat l'emergència sobtada dels records infantils i de les meves experiències compartides amb la Pepa, en què circulaven i es teixien els fils d'aquestes històries de temps convulsos, llunyans i èpics. Continuar astorat per aquestes emocions va fer més assumible la fredor amb la qual la noia, no exempta pas d'esperança, em va acomiadar. El seu gest tallant d'acabar amb l'entrevista em va semblar massa forçat, com si volgués amagar la torbació que provoca una inesperada i tal vegada incòmoda

atracció. Aviar-me sense contemplacions no semblava correspondre's amb la imatge d'exquísida professionalitat que l'assistenta es delia per transmetre'm. O potser tot plegat no era més que una fantasia meva, molt pròpia de les distraccions que salpebren una existència mancada de grans trasbalsos.

El cas és que, quan vaig sortir de l'oficina dels serveis socials de Sants, a l'edifici de les Cotxeres, la impressió que m'havia provocat l'assistenta es va evaporar de manera immediata mentre prenia cos el neguit de saber més sobre la història del meu avi. Es va instal·lar en mi la urgència d'aixecar acta d'algunes d'aquelles vivències, de provar de concedir a aquells moments evanescents una oportunitat de perdurar. Sembla una obligació per als que transitem pels períodes de pau i d'ociositat parlar de les generacions sacsejades per la lluita i compensar amb la nostra visió serena, tranquil·la i tal vegada un xic abúlica, aquell oceà de persones condemnades a la penúria, al sofriment i a la ignorància.

4

Escriure sobre el meu avi havia estat la meva promesa fins aleshores incomplerta. Mentre caminava per la carretera de Sants també va comparèixer

un altre record que feia molt temps que estava sepultat.

En Lluís veia que, de petit, m'agradava escriure contes i il·lustrar-los amb els llapis de colors que ell em comprava. Suposo que l'home va interpretar aquesta incipient vocació —a través de la qual no feia res més que inventar-me una nova trama d'alguna saga de ciència-ficció en boga en aquella època— com la mostra d'un talent literari que tal vegada en el futur es concretaria a un nivell més elevat. Així, una tarda, durant la sobretaula d'alguna celebració, just en el moment en el qual el meu avi remenava una copeta d'anís El Mono (ell fou la darrera persona que he conegut a la meua vida aficionada a beure anís El Mono), la seva cara alegre i acolorida (potser havia explicat algun acudit verd que havia fet riure la resta dels adults) es va transformar de sobte en una expressió ombrívola. Va esperar uns segons i es va adreçar a mi, que estava acabant d'emmarcar alguna vinyeta al costat del cap de taula. Em va preguntar:

—¿Algun dia, Hèctor, escriuràs una novel·la sobre la guerra del teu avi?

Vaig fer que sí amb el cap, circumspecte, plenament conscient que l'encàrrec era d'una magnitud superior a les meves llibretes il·lustrades, que la mare m'enquadrava amb cobertes de cartró i relligava amb fil de cosir.

Després va afegir un segon repte, en aparença

més fàcil de satisfer, però que exigia la consecució d'un fet ben trist i renyit amb l'alegria que envoltava la reunió:

—Quan l'avi es mori, Hèctor, ¿li portaràs flors?

Vaig respondre una altra vegada afirmativament, suposo que també movent el cap i prou, sense badar boca, perquè en aquell tram radiant de la meva primera dècada de vida la mort representava un concepte eteri que es trobava més enllà de l'univers de possibilitats. Malgrat que la gent es moria en algunes pel·lícules de lladres i serenos qualificades amb dos rombes que emetien després de les nou del vespre i que, excepcionalment, els meus pares m'havien permès veure algun dissabte, ni tan sols m'havia plantejat que aquell mal afectés algú de la meva família. Potser, de fet, el primer cop que vaig copsar la presència de la mort va ser en la profunditat dels ulls del meu avi mentre em feia aquelles preguntes, els ulls precedits per unes ulleres de cul de got que mantenien la seva mirada desenfocada i distant però que en aquell moment em va semblar fixa i espurnejant d'una matèria negra i esfereïdora.

Ni tan sols en Lluís, que havia estat tantes vegades a prop de la destrucció, que havia conegut l'atzar de ser aquí o de deixar de ser-hi només un instant després, era immune a la por de morir. Per ser més precisos, diria que en aquells ulls hi vaig veure no la mort, que continuava sent intangible, sinó la por. I encara em va semblar percebre-hi una emo-

ció més poderosa que la inquietud de deixar d'existir, el vertigen davant la possibilitat de no haver existit mai, de traspassar i que el record de la seva presència en aquest món s'evaporés amb la mateixa indiferència que s'esclafa un insecte al pic de l'estiu.

En els encàrrecs —les flors al cementiri i, sobretot, la novel·la sobre la campanya de Rússia— glatia la demanda de posteritat, la mateixa ambició que instigava els atletes grecs a competir i a triomfar en els Jocs Olímpics, els dramaturgs a escriure tragèdies i els hoplites a defensar la pàtria contra les invasions perses: de la gesta a la glòria i de la glòria al record, el testimoni susceptible de ser desenterrat i desxifrat milers d'anys després perquè les generacions llunyanes servin el nom del protagonista. Com afirmava Horaci: «Si chartae sileant quod bene feceris, mercedem toleris», si els llibres silencien les teves proeses, no hauràs tingut cap premi.

Ben segur que Lluís Bofill Riera no hauria verbalitzat en aquests termes la intenció que presidia la conversa amb el seu nét (ell, que, amb prou feines alfabetitzat, seguia la lectura d'un diari esportiu, la seva única font d'informació, amb el moviment dels llavis) però estic convençut que aquest era el sentit profund de la seva súplica: superar l'absurd malgrat les elevades possibilitats que l'absurd l'acabés engolint. Això, de fet, havia succeït en la majoria de guerrers de totes les èpoques la gesta dels quals es reduïa al nom d'una batalla o a l'habilitat

d'algun cabdill que la història hagués beneficiat graciosament i, en particular, dels relators de la història (¿qui sabia esmentar algun nom entre els milers de cartaginesos morts per l'aventura d'Aníbal contra Roma a la segona guerra púnica?). Aquesta propietat també la va capir el meu avi amb la sobreestimació de les meves incipients habilitats literàries: per mantenir el record del pas d'una vida calia que algú consignés les seves accions a través de senyals perdurables. Més important que qui assesta el cop en la victòria o en la derrota és qui deixa constància del moviment que altera el drama de les relacions entre els homes perquè d'altres homes el rebin, l'interpretin i el preservin. Un recorregut que sovint permet magnificar tant la dimensió de la iniciativa com les seves conseqüències. Vet aquí que també es pot treure a collació una màxima de Lacan que sempre ha estat entre les meves preferides: «La història de la humanitat no és la història de la realitat sinó la història del desig».

5

Fins fa no gaire, encara per a la generació del meu avi i malgrat les limitacions culturals d'aquest a les quals ja he al·ludit, escriure era el camí predilecte

de qui volia tenir una petita possibilitat de pervivència. La tècnica i la inventiva encara havien d'oferir formes de narrar amb més possibilitats de comprendre les masses, però potser la mateixa facilitat amb la qual aquestes masses assisteixen a l'espectacle prepara el terreny per a la volatilitat de l'acció que es vol transmetre i del record que es pretén fixar. Comptat i debatut, la literatura, el llenguatge escrit, en la línia del que percebia de forma rudimentària en Lluís, encara manté la seva posició privilegiada entre els actius amb els quals compta la humanitat per transmetre pensaments elaborats i per ordenar una realitat que desvetlli una infinitat de matisos en la consciència de qui s'acosta al text. La literatura, la filosofia, la recerca historiogràfica —no sols la meua selecció de materials que pugui apedaçar amb més o menys enginy, sinó més aviat la visió del mapa de la realitat que he forjat amb la lectura dels escrits que han concebut altres autors— em permetran remuntar els meandres del riu que s'enfonsen en els moments turbulents viscuts pel meu avi, m'ajudaran a entendre una mica més els meus orígens —i potser també algun dels meus desfics— i, mentre vaig teixint el tapís de l'edat dels homes, no pensaré en la certesa que tot això, com temia en Lluís, serà esborrat per la lava atroç de l'oblit.

La presència d'en Lluís en el món (les seves passions, els seus estremiments i les seves esperan-

ces) no es pot equiparar al valor d'un embrió l'evolució del qual s'ha interromput a les deu setmanes de gestació. Sobretot perquè la irrellevància del meu avi també conviu amb la meua irrellevància, la irrellevància de tot ésser que llisca per l'escorça de la terra.

6

¿Per què l'edat dels homes?

Perquè el meu avi formava part de la darrera generació d'uropeus occidentals que un vespre capcinejaven i provaven d'adormir-se tot sabent que l'endemà potser moririen en el camp de batalla.

Les dones estaven majoritàriament excloses de la vida pública, confinades a les tasques domèstiques associades a la reproducció (i també destinades a treballar, a ser explotades i, en la derrota, ultratjades i violades) però, malgrat constituir igualment possibles objectius en els atacs sobre civils (que els nazis, per cert, van generalitzar amb la seva vocació d'exterminar pobles sencers) almenys s'estalviaven de ser reclutades i ser sistemàticament enviades a l'escorxador en l'assalt a alguna posició enemiga o en la defensa d'un pam polsegós de terreny.

Vistos des d'aquesta perspectiva, els valors d'una societat masclista es perceben com una compensa-

ció encara minsa si es tracta d'honorar aquell que està obligat a sacrificar-se per la comunitat. El meu avi va viure, doncs, en un món rude, corpori, metal·lúrgic, en un paisatge lúgubre, esquerp, sovint miserable, d'éssers reduïts a la condició de bèsties que pal·liaven el seu dolor físic i la seva angoixa permanent amb el tabac que els esgrogueïa les ungles i els podria els pulmons i la petaca d'aiguardent que els perforava el fetge.

Eren temps d'abusos, de jornades extenuants a la fàbrica per produir objectes en cadena o de ser assassinat també en cadena a la trinxera, davant del piquet d'afusellament, a la cambra de gas. I, amb tot, és aquell sotrac, aquell enorme cràter que va deixar l'edat en la qual els homes feien la guerra, que va originar l'ordre que, per bé o per mal, ens ha agombolat als que hem vingut després.

Com les antigues eres dels titans, l'edat dels homes que en Lluís va protagonitzar comportava la violència pròpia dels naixements, l'instant previ a les lleis, a la certesa, una zona indefinida només marcada per la força bruta. Més enllà vindria la reconstrucció, els simulacres de rebel·lió, el tedi o la recerca desmesurada del plaer, el consum obscè estès a capes més àmplies de la població, també la cultura: tot allò que manté ocupats els humans en els lapses de la seva història quan no hi ha violència (ara, Europa, en un dels moments pacífics més llargs des de la pax romana, en la singladura de la

quarta generació que ja gairebé ha oblidat l'origen sangonós de la seva prosperitat, està, potser a causa d'aquesta amnèsia, i també d'un punt de frivolitat, al caire de dinamitar els equilibris que es van forjar després de la Segona Guerra Mundial).

En qualsevol cas, hi va haver un temps d'homes que es dedicaven a sobreviure entre perills quotidians immensos i un temps de preocupacions ridícules, de vanitat, de refinament, d'opulència, de vodevils sentimentals que, tret dels infortunis de la salut, consten com les úniques cesures en el relat més aviat plàcid del nostre anar fent.

7

Potser a causa de l'atrocitat sense límits que li va tocar viure, de la inversió completa de principis, de les diverses usurpacions, el meu avi, després de Rússia, va decidir trobar una dona (la meva àvia), casar-s'hi, refugiar-se en el caliu d'una vida familiar endreçada i deixar que caigués una espessa capa de silenci sobre les angoixes del passat.

La constant violació de les regles més elementals de convivència que van haver de patir, com sostenen alguns historiadors, explica la moral conservadora dels veterans de les diverses guerres